

ویژگی‌ها، عوامل و موانع مؤثر بر پذیرش تکافل در صنعت بیمه با رویکرد داده بنیاد

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۵

مرجان حبیبی*

۱۶۳

چکیده

هدف این تحقیق، شناسایی ویژگی‌ها و مزیت‌ها، عوامل مؤثر و موانع پیش رو برای پذیرش تکافل در صنعت بیمه است. جامعه آماری پژوهش، خبرگانی هستند که به لحاظ علمی و اجرایی مرتبط با بحث تکافل کار می‌کنند. نمونه مورد نظر در این بخش از پژوهش به شیوه نمونه‌گیری گلوله‌برفی انتخاب شد. این پژوهش با بهره‌گیری از رویکرد داده بنیاد از طریق مصاحبه با خبرگان انجام پذیرفت. نتایج به‌دست آمده از خروجی‌ها در سه بخش زیر قابل تشریح می‌باشد: الف) ویژگی‌ها و مزیت‌ها: ویژگی مذهبی و اعتقادی، ویژگی اقتصادی، ویژگی مبتنی بر صندوق، ویژگی خیرخواهانه، نو و ابتکاری بودن، مبتنی بر الگوی تکافل، عدم معایب بیمه‌های متعارف، کاهش انواع هزینه‌ها، عدالت محور بودن؛ ب) عوامل مؤثر برای پذیرش: عوامل اعتقادی و اسلامی، عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی-اداری، عوامل اخلاقی، عوامل فنی، قوانین و مقررات، ویژگی‌های منحصربه‌فرد تکافل، آگاهی و تبلیغات، نوع کیفیت محصول؛ ج) موانع پیش رو برای پذیرش: قوانین و مقررات، هزینه، عدم فرهنگ پذیری، کمبود تجربه و اطلاعات، عدم زیرساخت‌های اجرایی، نظارتی و فناوری اطلاعات، عدم اعتماد، عدم آشنایی و درک درست، عدم اقبال عمومی. با توجه به نتایج داده‌ها در سه بخش ویژگی‌ها، عوامل مؤثر و موانع پیش رو می‌توان بسترسازی مناسبی را برای تکافل و موفقیت و تحقق بیشتر این محصول جدید بیمه‌ای برداشت.

واژگان کلیدی: بیمه تکافل، عوامل و موانع مؤثر، ویژگی‌ها.

طبقه‌بندی JEL: M31, M49, M38

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، کارشناس مطالعات میان‌رشته‌ای، بیمه دانا، تهران، ایران.

Email: habibi_marjan@yahoo.com.

مقدمه

امروزه در اقتصادهای جدید، بیمه (Insurance) پس از بانکداری یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصاد شمرده می‌شود. نظام مالی اسلامی متشکل از سه حوزه کارکردی بانکداری اسلامی، بیمه اسلامی و بازار سرمایه اسلامی است که با توسعه و پیشرفت خود، به بخش مهم و اساسی در بازار مالی جهانی تبدیل شده است و به عنوان الگوی مالی جایگزین، کارا و اجرایی در مقابل نظام مالی متعارف، مورد توجه بسیار قرار گرفته‌اند (پیغامی، ۱۳۸۸، ص ۹۵).

اما فعالیت‌های بیمه‌ای مسأله مهم و جدیدی است که مجادلات و مناقشات بسیاری را برانگیخته و علمای مسلمان نیز به محض معرفی این صنعت به جامعه مسلمین، دست به قلم شده و دیدگاه‌های متفاوتی را درباره مفهوم مدرن بیمه ابراز داشته‌اند. از جمله اینکه بهره‌ای که برخی از رشته‌های بیمه‌ای دریافت می‌کنند، «ربا» می‌باشد و حتی فعالیت‌هایی که شامل بهره نمی‌شوند نیز به عنوان «غرر» یا سفته‌بازی در نظر گرفته‌اند (حاجی‌علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۷۷).

صنعت بیمه اسلامی برای ایجاد نظام نهادهای مالی اسلامی به منظور دوری از شبهات موجود از منظر فقه اهل تسنن (ربا، غرر و قمار) الگوی تکافل را مطرح کردند که کشورهای اسلامی و حتی غیراسلامی از آن استقبال کردند. روش اسلامی مدیریت ریسک‌ها از طریق به اشتراک گذاشتن این خطرات از طریق سیستم شناخته‌شده‌ای به عنوان تکافل (Takaful) است (Alshammari et al, 2019, p.415). بیمه تکافل در ماهیت تعاونی و همکاری است که در آن بیمه‌گر از شرکت‌کنندگان یا مشارکت‌کنندگان در مقابل وقوع حوادث پیش‌بینی نشده محافظت می‌کند (Karbhari et al, 2018, p.77).

بیمه تکافل یک بخش نسبتاً جدید اما در حال رشد بخش صنعت مالی اسلامی است. با توجه به انگیزه‌ها، مهم‌ترین ویژگی که بیمه تکافل را از سایر بیمه‌های متداول متمایز می‌کند، مربوط به ماهیت قرارداد است که رابطه بین بیمه‌گذاران و شرکت بیمه را تعیین می‌کند (Khan, 2015, p.140).

تکافل در نظام مالی ایران، سابقه‌ای ندارد؛ لذا پذیرش و پیاده‌سازی آن، نیازمند مطالعه الگوهای موجود، طراحی، بومی‌سازی، شناسایی عوامل مؤثر، موانع و بررسی ویژگی‌ها و مزیت‌های آن است. از طرفی، با توجه به اینکه پذیرش آن در جمهوری اسلامی ایران باید توجیه اقتصادی داشته باشد، بر آن هستیم که با بررسی عوامل مؤثر، شناسایی موانع پیش رو

۱۶۴

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / مرجان حبیبی

و بررسی مزیت‌های آن، اهمیت پذیرش تکافل در صنعت بیمه کشور در کنار نقش مهم برای ایجاد کسب‌وکار جدید در کشور پررنگ‌تر شود و گامی جدی در تحقق آن با رویکرد دانش‌بنیان در صنعت بیمه برداشته شود. در نهایت با ایجاد بیمه اسلامی به عنوان یک محصول نوظهور در بازارهای بیمه‌ای، انتظار می‌رود رشدی در سبب پرتفوی بیمه ایجاد شود. هدف پژوهش حاضر، بررسی ویژگی‌ها، عوامل مؤثر و موانع پیش رو بر پذیرش بیمه اسلامی است.

این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به سه سؤال اصلی با محوریت زیر می‌باشد:

۱. ویژگی‌ها و مزیت‌های تکافل نسبت به بیمه‌های متعارف چیست؟
۲. عوامل مؤثر بر پذیرش تکافل کدام‌اند؟
۳. موانع پیش رو برای پذیرش تکافل کدام‌اند؟

امروزه پس از گذشت سال‌ها از عمر و فعالیت‌های بیمه‌ای در ایران مردم ما کم‌وبیش با نام بیمه آشنا هستند و به اقتضای کار و نیازشان ممکن است از نوعی از آن استفاده کرده باشند؛ ولی باید اذعان کرد که سطح فرهنگ و آگاهی بیمه‌ای در ایران از ارتقای بایسته‌ای برخوردار نیست؛ زیرا هنوز عده‌ای از مردم ما از فواید اقتصادی و اجتماعی بیمه و مفاهیم آن یا بی‌خبرند یا آگاهی اجمالی و مبهمی دارند. فرهنگ‌سازی می‌تواند به عنوان بستر کلیدی در این امر مهم نقش‌آفرینی کند (پریزاد و شکوری، ۱۴۰۰، ص ۵۳).

پیشینه تحقیق

در این قسمت از مقاله، تحقیقات داخلی و خارجی مرتبط با مبحث تکافل به شرح زیر بیان می‌شود:

الف) پیشینه داخلی

محمادی مهر (۱۳۸۵) در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان «بررسی تطبیقی نظام بیمه و تأمین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام»، دو نظام بیمه متعارف و تکافل مصطلح (بیمه اسلامی)، تأمین اجتماعی و تکافل به معنای عام آن را مورد مقایسه قرار داده است. به تبیین ماهیت، اهمیت تعاون و تکافل در جامعه پرداخته و سازوکارهای برخی از الگوهای شرکت تکافل را به صورت کلی تشریح کرده است.

ناطق گلستان و غیور باغبانی (۱۳۸۶) تحقیقی با عنوان «بررسی تحلیلی مبانی نظام بیمه تکافل در اسلام، ویژگی، اهداف و الگوها» را انجام دادند. امکان‌سنجی به‌کارگیری بیمه تکافل در جمهوری اسلامی ایران و کارکردهای بیمه رایج از جمله کنترل نقدینگی یا دارابودن ماهیت صندوق سرمایه‌گذاری که به عنوان یک مزیت رقابتی به شمار می‌آید، نهایتاً رونق اقتصادی را به بار خواهد آورد.

توحیدی‌نیا (۱۳۸۶) مقاله‌ای با عنوان «تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران» به ماهیت تکافل پرداخت و به این نتیجه رسید که اگرچه بیمه‌های رایج در فقه امامیه شرعی است و پرداختن به جنبه‌های نظری و کاربردی تکافل الزام شرعی ندارد؛ اما برای بهره‌مند شدن از مزایا و موقعیت مناسب این نوع بیمه در کشورهای اسلامی لازم است تکافل مورد توجه جدی‌تر متولیان قرار گیرد.

عسگری و اسماعیلی‌گیوی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل نظری مقایسه‌ای ساختار بیمه‌های عمر در نظام تکافلی اسلام و بیمه‌های متعارف» به مقایسه تکافل خانواده و بیمه عمر رایج از نظر منافع پرداختند.

آقامهدوی و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی الگوهای اسلامی (تکافل) مبتنی بر مضاربه از نظر سازوکارهای عملیاتی و فقهی (فقه امامیه)»، پس از بررسی تکافل عمومی و خانواده بر مبنای الگوی مضاربه از نظر فقهی به این نتیجه رسیده‌اند که گرچه تکافل بر اساس عقود معین مضاربه، هبه، قرض و وکالت طراحی شده اما با توجه به بهره‌مندی تکافل‌شوندگان در مازاد پذیره‌نویسی، این ساختار پوشش خسارات در مقایسه با بیمه متعارف با مبانی اسلام و عدالت سازگارتر بود.

سراج‌زاده (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «تحلیل نظری مقایسه‌ای بیمه متعارف و تکافل» به تبیین تکافل از منظر فقه امامیه پرداخته و از نظر مدیریتی کارکردهای بیمه و تکافل را بررسی کرده است. رشیدی‌نژاد (۱۳۸۹) در تحقیقی به «بررسی توسعه و تعمیق بیمه در ایران و ایجاد راهکارهای جدید برای افزایش ضریب نفوذ بیمه در مناطق روستایی کشور» پرداخت. علی‌رغم بالابودن میزان ریسک و تعداد دفعات مواجهه با خطرات آن در این قشر در مقایسه با افراد ثروتمند جامعه به دلیل توان مالی اندک، امکان دسترسی به خدمات بیمه‌ای مرسوم را نداشته‌اند.

سیدنورانی و همکاران (۱۳۹۰) تحقیقی با عنوان «تکافل، سازوکاری مناسب برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستایی ایران (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کرمان)» انجام دادند. نتایج تجزیه و تحلیل نشان داد تکافل سازوکار مناسبی برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستایی ایران بوده است.

عسگری و محمدی (۱۳۹۲) تحقیقی با عنوان «تحلیل مقایسه‌ای الگوهای تکافل و آسیب شناسی آنها از منظر ذی‌نفعان» انجام دادند. به نظر می‌رسد با تغییرات در ساختار الگوهای مختلف تکافل هدف ما از قیمت‌گذاری عادلانه و نیز همسویی منافع ذی‌نفعان بر اساس رهبری مشارکت‌کنندگان تحقق نخواهد یافت و راهکار کاهش هزینه‌های عامل در تکافل، نزدیک‌شدن به ساختار متقابل بیمه و محدودکردن اختیارات متصدی تکافل و افزایش اختیارات مشارکت‌کنندگان و نیز همسویی منافع متصدی تکافل و مشارکت‌کنندگان است.

عسگری و عظیم‌زاده آرانی (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان «تحلیل مقایسه‌ای بیمه اتکایی و تکافل اتکایی و ارائه راهکارهایی جهت اجرایی کردن تکافل اتکایی در جمهوری اسلامی ایران» انجام دادند. نتایج نشان داد وجود عملیات تکافل اتکایی نیز برای شرکت‌های تکافل که عملیات بیمه را در قالب عقود اسلامی انجام می‌دهند، حیاتی است.

چهره‌گشا و بیات (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان «بررسی مقایسه‌ای بیمه‌های تکافلی از نوع مضاربه‌ای و تعاونی بر اساس مباحث حقوقی و کارایی در ایران» انجام دادند. تکافل علاوه بر اینکه اهداف شرکت‌های بیمه را تأمین می‌کند، با توجه به بهره‌مندی تکافل‌شوندگان در مازاد حاصله، با مبانی اسلام و عدالت سازگار است.

محمدی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «مطالعه و تحلیل تطبیقی الگوی تکافل بر اساس فقه امامیه» ضمن توجه به مزیت رقابتی تکافل نسبت به بیمه‌های متعارف همچون مشارکت در منافع و سود سرمایه‌گذاری، بیان کرده‌اند که مطالعه و ارائه الگوی شیعی تکافل بر اساس فقه امامیه ضروری و اجتناب‌ناپذیر است و به مطالعه تطبیقی الگوی تکافل بر اساس فقه امامیه پرداخته‌اند.

کینخافرزانه و همکاران (۱۳۹۴) تحقیقی با عنوان «تکافل خانواده در قالب الگوی وکالت از دیدگاه فقه امامیه، عامه و حقوق ایران» انجام دادند. بر اساس این تحقیق، الگوی وکالت در

تکافل خانواده به عنوان یک نهاد حقوقی کارا از جنبه اقتصادی در حقوق ایران اجرا می‌شود و به تحلیل فقهی و حقوقی نهادهای بیمه عمر و تکافل خانواده پرداخته شده است.

ساعی، الهی و نظری (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان «تحلیل حقوقی انواع عقود تکافل در مالزی و ایران» انجام دادند. از آنجایی که به تکافل به عنوان محصولی که در شکل‌بندی ساختار آن از عقود اسلامی استفاده می‌گردد، بررسی ساختار تکافل و توجه به منافع ذی‌نفعان به عنوان ضمانتی برای پایداری این محصول در بازار بیمه اجتناب‌ناپذیر است.

آرام و سیدامامی (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان «سیاست‌های فقرزدایی با محوریت تکافل اجتماعی» انجام دادند. نهادهای موضوع تکافل، از جمله خانواده، خویشاوندان، عشیره، همسایه، برادری دینی که به مثابه لایه‌های حمایتی و تأمین‌ی پیش از دولت عمل می‌کنند، به نحوی مؤثر می‌توانند در تحقق جامعه‌ای فقرزدایی شده یاری‌رسان باشند.

عیسایی تفرشی و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «الگوها و ماهیت تکافل در فقه امامیه و عامه» انجام دادند. با مقایسه عقود در فقه امامیه و عامه به این نتیجه رسیدند که اولاً الگوی مضاربه محض و وقف چندان با الگوی امامیه و برخی فرق عامه مطابقت ندارد و مابقی الگوها با هر دو فقه یادشده مطابقت دارند؛ ثانیاً ماهیت عقد تکافل ترکیبی از عقد میان مشتریان و همچنین عقد میان مشتریان و شرکت تکافل است.

جلیلی و همکاران (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان «بررسی مبانی حقوق بازتوزیع مازاد بیمه تکافل» انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد سودی که از فعالیت‌های بیمه‌ای نصیب مشارکت‌کنندگان می‌شود بر اساس گنجاندن بیمه تکافل در قالب هبه معوضه و در ماده ۱۰ قانون مدنی در دیدگاه حقوق جمهوری اسلامی ایران دارای مبنای شرعی است.

عباسچیان و همکاران (۱۳۹۸) تحقیقی با عنوان «مروری بر مبانی تکافل» انجام دادند. نتایج به‌دست‌آمده در این تحقیق نشان می‌دهد که برای گسترش صنعت تکافل باید فرهنگ‌سازی، ابتکار، خلاقیت و آموزش‌هایی از طریق همگن‌سازی و استانداردسازی الگوهای تجاری و تنظیم مقررات ذی‌ربط و نیز آموزش‌های تخصصی برای فعالان اقتصادی ایجاد شود.

حسینی و کاظمی نجف‌آبادی (۱۳۹۸) تحقیقی با عنوان «تحلیل عرضه و تقاضای خدمات تکافلی در اقتصاد اسلامی» انجام دادند. با توجه به متفاوت بودن ماهیت خدمات تکافلی، ارائه

تحلیلی درست از سازوکار عملکرد نیروهای عرضه و تقاضا و تبیین عملکرد آن، می‌تواند مسیر مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح را در حوزه تکافل اجتماعی هموار کند.

پوراسماعیلی و برزوئی (۱۳۹۸) تحقیقی با عنوان «نقد و بررسی تکافل بر مبنای قرارداد ودیعه» انجام دادند. دو مدل تکافل مبتنی بر مضاربه و وکالت از جمله مدل‌های رایج این نهاد مالی هستند که اصلاحات و تعدیل‌هایی نیز در آن صورت گرفته است؛ ولی مدل تکافل مبتنی بر قرارداد ودیعه از جمله مدل‌های جدید معرفی شده است که در مقایسه با دو مدل پیشین چندان فراگیر نیست.

الهی (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «تحلیل حقوقی و فقهی عقود وقف و وکالت از نظام تکافل در مالزی و ایران» به دو عقد وقف و وکالت از الگوهای تکافل بر اساس اصول فقهی و حقوقی اشاره و نظریات فقه عامه و امامیه و حقوق ایران و مالزی در خصوص شبهات موجود در تکافل را بررسی کرده است.

حاجی علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۹) تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در پیاده‌سازی بیمه اسلامی (تکافل) در سطح بیمه میهن» را انجام دادند. نتایج نشان داد از دید خبرگان امور بیمه، چهار مؤلفه بهای تمام‌شده (هزینه) ارائه خدمات بیمه‌ای، قوانین و دستورالعمل‌های ابلاغی، تحقیقات آماری و شفافیت اطلاعات ارائه‌شده در پیاده‌سازی بیمه تکافل در سطح بیمه میهن بیشترین اهمیت را دارند که مؤلفه بهای تمام‌شده بیشترین اثر مستقیم را داشته‌اند.

پریزاد و شکوری (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان «آسیب‌شناسی سیاستگذاری نظام بیمه تکافل در صنعت بیمه ایران و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران» انجام دادند. بر اساس یافته‌های این تحقیق، بیمه تکافل می‌تواند به عنوان بیمه مکمل نه جایگزین در صنعت بیمه کشور کارایی داشته باشد و در رقابت با کشورهای اروپایی و اسلامی تأثیر مثبتی بر توسعه اقتصادی ایران داشته باشد.

آرام و قانع (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان «شاخصه‌های اخلاق اجتماعی در رسانه با تمرکز بر نظریه تکافل اجتماعی» انجام دادند. مهم‌ترین بایسته در این حوزه عبارت‌اند از: نفی فردگرایی و ترویج فرهنگ تعاون و همیاری در بستر نهادهای موضوع تکافل، خانواده‌گرایی، خویشاوندی، حسن همجواری، همسایگی، دوستی و روابط میان مؤمنان در جامعه اسلامی

و بایدها و نبایدهای هر یک از آنها از جمله شاخصه‌هایی هستند که رسانه‌ها به میزان تقرب به آنها، می‌توانند مروج و مقوم اخلاق اجتماعی در جامعه باشند.

امجدی و همکاران (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان «مقایسه تطبیقی بهره‌وری صنعت بیمه تکافل در مقابل بیمه متعارف بر اساس روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی» انجام دادند. نتایج تحقیق نشان داد که بهره‌وری بیمه متعارف از بهره‌وری بیمه تکافل بیشتر بوده و در بین شاخص‌های بهره‌وری انواع بیمه، مهم‌ترین آن بازده دارایی بوده است.

حمزه و قنبرزاده (۱۴۰۲) تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر تقاضای بیمه تکافل در ایران و اولویت‌بندی آن» انجام دادند. شاخص‌های مؤثر بر تقاضا در پنج بخش اقتصادی، اجتماعی، دموگرافیک، بازاریابی و فروش و همچنین ویژگی‌های محصول دسته‌بندی شدند.

ب) پیشینه خارجی

لوئیس (Lewis, 2003) در مقاله‌ای با عنوان «بیمه اسلامی، الگوهای کسب‌وکار، ایرادات شرعی و راهکارهای پیشنهادی» به بررسی سازوکار الگوهای عملیاتی تکافل از نظر فقه اهل سنت پرداخته است.

معصوم بالله (Masum Billah, 2003) در اثری تحت عنوان بیمه اسلامی، تکافل ابتدا نظر علمای اسلام در مورد بیمه متعارف را تبیین نموده و پس از معرفی تکافل به صورت عملیاتی آن را تبیین کرده است.

خورشید (Khorshid, 2004) در اثری تحت عنوان بیمه اسلامی به بررسی تکافل و پوشش ریسک در اسلام پرداخته است.

اقبال (Iqbal, 2005) در کتابی تحت عنوان تکافل عمومی در عمل، مدیریت ریسک در اسلام از منظر اکچوئری، نرخ‌گذاری تکافل عمومی را بررسی و در نهایت آینده تکافل و مدیریت ریسک را تبیین نموده است.

عبیدالله (Obaidullah, 2005) در کتاب خدمات مالی اسلامی ضمن بررسی بیمه و برشمردن انتقادهایی به جایگزین‌های اسلامی بیمه پرداخته و در ادامه سه مدل بیمه اسلامی (تکافل) یعنی تکافل مبنی بر تبرع، مضاربه و وکالت را بررسی کرده است.

جعفر (Jaffer, 2007) در تحقیق «سازوکارهای تکافل و مدل‌های تکافل»، توسعه کسب‌وکار، موضوع توزیع مازاد، موضوعات قانونی مقررات و عملیاتی تکافل را از منظر عمل و نظر و همچنین وضعیت بازار تکافل و آینده آن، تکافل خانواده، محصولات جامع تکافل را بررسی کرده است. اختر (Akhter, 2008) با «بررسی وضعیت تکافل بازار در دنیا و مقایسه آن با بیمه رایج» به پیش‌بینی میزان موفقیت آن در پاکستان پرداخته است و توضیحاتی را در مورد اجرای تکافل داده است. وی موضوع مازاد مقایسه تکافل اتکایی و بیمه اتکایی، بازاریابی توزیع محصولات تکافل، مدیریت دارایی‌ها در صنعت تکافل، فرصت‌ها و نقاط قوت تکافل را مورد بررسی قرار داده است.

آرچر و همکاران (۲۰۰۹) در اثری تحت عنوان «تکافل، بیمه اسلامی، مفاهیم و مباحث قانونی» به بررسی و معرفی تکافل از منظرهای مختلف و با رویکرد تطبیقی با بیمه متعارف پرداختند و مدل‌های مختلف تکافل را تشریح کردند.

آکوب (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان «بیمه اتکایی و تکافل اتکایی» ابتدا به معرفی بیمه اتکایی و قراردادهای مورد استفاده پرداختند و سپس مدل‌های مورد استفاده در تکافل اتکایی را مطرح کردند.

یوسف و همکاران (Yusof & et al, 2011) در کتاب خود تحت عنوان «بنیان‌های تکافل، تکافل عمومی، خانواده و مسائل کاربردی و عملیاتی را مطرح نموده‌اند. مسائل مربوط به اداره شرکت‌های تکافل، کفایت سرمایه و سرمایه‌گذاری در تکافل نیز مورد بررسی قرار گرفته است. ناصر و جمیل (Naser & Jamil, 2011) در اثری تحت عنوان «تکافل راهنمای مطالعه بنیان‌های شرعی تکافل، تکافل عمومی، خانواده و تکافل درمان را بررسی نمودند و اصول آن را تشریح کرده‌اند.

ذوالکفلی و همکاران (Zalkifli & et al, 2012) در کتاب کاربردهای اصلی تکافل، سطح مقدماتی برای کاربران به موضوعاتی چون درمان تکافل عمومی، خانواده، سرمایه‌گذاری مرتبط با تکافل، ریسک و مقایسه بیمه متعارف و تکافل پرداخته‌اند.

کمیل و مت‌نور (Kamil & Mat Nor, 2014) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر در پذیرش بیمه تکافل بیشتر از بیمه‌های متعارف در مالزی» نشان داده‌اند که دین، آگاهی، ترویج تکافل و مزایای تکافل از جمله عوامل مؤثر بر پذیرش تکافل است.

ابوحسن و همکاران (Abu Hassana, 2014) پژوهشی با عنوان «عوامل تعیین‌کننده وفاداری مشتری در صنعت تکافل مالزی» انجام دادند. تفاوت‌های فرهنگی، مدیریت ارتباط با مشتری و رضایت به عنوان عوامل مهم و تعیین‌کننده در وفاداری مشتریان شناخته شدند.

شبیق و حسن (Shabiq & Hassan, 2016) در پژوهشی «عوامل مؤثر بر پذیرش بیمه تکافل در مالدیو» را مورد بررسی قرار داده و طی آن آگاهی، مزیت نسبی، سازگاری، تأثیرات اجتماعی و نگرش‌ها را به عنوان عوامل مؤثر بر پذیرش بیمه تکافل مطرح نموده‌اند.

اختر و خان (Akhter & Khan, 2017) در تحقیقی با عنوان «عوامل تعیین‌کننده تقاضای بیمه تکافل و متعارف» نشان داده‌اند که درآمد، تورم، توسعه مالی و شهرنشینی بر تقاضای بیمه تکافل تأثیر دارد.

در جمع‌بندی پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزه تکافل با توجه به جست‌وجو و بررسی انجام‌شده، می‌توان به چند دسته تقسیم‌بندی نمود: دسته اول از کارهای انجام‌شده به مقایسه بیمه‌های متعارف و تکافل می‌پردازد؛ دسته دوم به بررسی بحث تکافل از منظر فقه امامیه و عامه پرداخته و آن را مورد بررسی قرار داده است؛ دسته سوم به عوامل مؤثر در پیاده‌سازی آن توجه کرده‌اند؛ دسته چهارم به نقد رویکردهای آن پرداخته‌اند؛ دسته پنجم برخی بازارهای مخصوص در حوزه تکافل و کشورهای پیشرو در این امر را مورد واکاوی قرار دادند؛ دسته ششم مفاهیم، الگوها و کاربردهای آن را مورد توجه قرار داده‌اند؛ دسته هفتم الگوهای شش‌گانه و مدل‌های رایج آن را تحقیق و مزایای و معایب آنها را بررسی کردند؛ اما در حوزه عوامل مؤثر و موانع پیش رو بر پذیرش تکافل تحقیقات جامع و گسترده‌ای به چشم نمی‌خورد؛ از این رو این تحقیق برای پرکردن این خلأ تحقیقاتی به بررسی ویژگی‌ها، شناسایی عوامل مؤثر و موانع پیش رو بر پذیرش تکافل روی می‌آورد تا بتواند به پررنگ‌تر شدن این محصول بیمه اسلامی بیش از گذشته کمک شایانی کند.

تعریف مفاهیم

در این قسمت به تعریف مفاهیم مهم پرداخته می‌شود.

بیمه اسلامی (تکافل)

واژه تکافل در قرآن و سنت از واژه عربی «کفالت» گرفته شده است و به معنای ضمانت مشترک می‌باشد که هدف آن نیز مشارکت و یاری دوجانبه میان اعضا و گروه مشخصی می‌باشد. در کتاب المنجد واژه تکافل به معنای «ضمانت متقابل» آمده است. تکافل نظامی است که مبتنی بر اصل کمک متقابل (تعاون) و همکاری داوطلبانه (تبرع) است و در آن ریسک داوطلبانه و به صورت اشتراکی بین مشارکت‌کنندگان تسهیم می‌شود. از طریق پرداخت هبه داوطلبانه و تعریف روشن نوع خسارت، نااطمینانی (غرر) و پذیرش ریسک مفرط (میسر) از قرارداد حذف می‌شود (عسگری، ۱۳۹۸، ص ۶۵).

خاستگاه و چگونگی پیدایش تکافل

اگرچه بیان زمان دقیق و قطعی آغاز فعالیت‌های بیمه‌ای در تاریخ اسلام مشخص نیست، اما بر اساس ماهیت قرارداد بیمه امروزی می‌توان چنین استنباط کرد که فعالیت‌های بیمه‌ای از پیش از ظهور پیامبر اسلام ﷺ در عربستان شناخته شده است و از آن زمان تا آغاز قرن نوزدهم تدریجاً توسعه یافته‌اند. در این زمان وکیلی حنفی به نام ابن‌عابدین (Abedin) (۱۷۸۴-۱۸۳۶م) اولین دانشمند مسلمانی بود که به بررسی معنا، مفهوم و مبنای قانونی قرارداد بیمه پرداخت و امروزه شاهد تأسیس و فعالیت شرکت‌های بیمه اسلامی متعددی در کشورهای مسلمان و غیرمسلمان هستیم (پریزاد و شکوری، ۱۴۰۰، ص ۸۹).

ویژگی‌های تکافل

این نظام بیمه‌ای دارای مشخصه‌های ذیل می‌باشد:

۱. بیمه‌گذاران آن، برای مصلحت جمع بین خودشان به‌طور فعال همکاری می‌کنند؛
۲. هر بیمه‌گذار در پیروی از اصول منافع مشترک برای کمک به آنهایی که به مساعدت نیاز دارند، حق بیمه را پرداخت می‌کند؛
۳. سرشکن کردن خسارت‌ها و توزیع مسئولیت بر اساس نظام صندوق مشترک صورت می‌پذیرد؛
۴. هدف از این بیمه کسب سود بی‌مورد به هزینه افراد دیگر نیست؛
۵. اجماع فقهای سنی بر شرعی بودن آن است؛

۶. تکافل نسبت به بیمه متعارف با اصول و ارزش‌های اسلامی چون تعدیل ثروت، تداول ثروت، رفاه عمومی، جلوگیری از استثمار و ارتقای روح اخوت همخوانی بیشتری دارد؛
۷. تکافل هماهنگی و همخوانی بسیار زیادی با سایر حوزه‌های مالی اسلامی دارد. به عنوان مثال هم در بانکداری اسلامی و هم در تکافل از سازوکارهای عقود مضاربه و مشارکت بهره گرفته می‌شود؛
۸. تکافل مورد توجه اکثریت اهل تسنن است و لذا وسیله‌ای برای ارتقای سطح مناسبات میان شیعیان و اهل تسنن است؛
۹. یکی از اصول بیمه‌ای تکافل تقسیم سود حاصله از فعالیت‌های شرکت به بیمه‌گزاران خود است به این صورت که در پایان سال سود اضافی خالص در میان بیمه‌گزاران آنها توزیع می‌شود (عباسچیان، ۱۳۹۸، ص ۱۳۴).

اقسام تکافل و الگوهای رایج آن

فعالیت‌های شرکت تکافل به دو دسته تقسیم می‌شود: تکافل خانواده و عمومی. تکافل خانواده یا عمر یا تکافل زندگی دقیقاً همان نوع پوشش بیمه عمر یا بیمه زندگی است و تکافل عمومی نیز همان پوشش بیمه عمومی را ارائه می‌دهد. امروزه مشهورترین الگوهای تکافل، الگوی عاملیت (وکالت)، الگوی تقسیم سود (مضاربه)، یا الگوی مرکب از هر دو (الگوی مختلط) هستند. الگوی چهارمی نیز با عنوان وقف (الگوی اعطا) در پاکستان وجود دارد (Ho & Staib, 2008, p.25).

تفاوت تکافل و بیمه متعارف

مهم‌ترین تفاوت‌های بیمه متعارف و تکافل را می‌توان در موارد زیر بیان کرد:

الف) در قرارداد تکافل، شرکت تکافل به عنوان بیمه‌گر فعالیت نمی‌کند و رابطه بیمه‌گر - بیمه‌گزار میان طرفین وجود ندارد، بلکه شرکت تکافل و بیمه‌گزاران با یکدیگر مشارکت می‌کنند و شرکت تکافل، شریکی است که به وکالت از سایر شرکا و یا به عنوان عامل، سرمایه یا وجوه واریزی بیمه‌گزاران را اداره و سرمایه‌گذاری می‌کند (Pasha & Hussain, 2013, p.22).

ب) در قرارداد تکافل، شرکت تکافل به عنوان وکیل، عامل و یا امین، موظف است وجوه واریزی بیمه‌گزاران را در پروژه‌های مشروع سرمایه‌گذاری کند و بر اساس قرارداد، اجرت دریافت

خواهد کرد و سود مازاد ناشی از سرمایه‌گذاری و یا مازاد پس از جبران خسارت بر اساس قرارداد تقسیم خواهد شد؛ در حالی که در بیمه مازاد نیز به بیمه‌گر تعلق دارد (Dusuki, 2011, p.20).

مبانی نظری

در این بخش به نظریه حوزه تعاون و اقتصاد تعاونی به‌طور مختصر اشاره می‌شود. بدین منظور که تکافل هم نوعی صندوق تعاونی است و مبتنی بر مشارکت اعضایی که عضو آن هستند. در نتیجه تمامی مشارکت و اتفاقاتی که در این صندوق می‌افتد مبتنی بر تسهیم و تعاون بین اعضا می‌باشد. می‌توان از این نظریه به عنوان یکی از نظریات پایه در علم اقتصاد و در حوزه تکافل استفاده کرد.

اقتصاد تعاونی را می‌توان به عنوان یک نظام اقتصادی تعریف کرد که بر اساس مالکیت مشترک و مدیریت دموکراتیک توسط اعضای آن شکل می‌گیرد. در این نظام، اعضای تعاونی با مشارکت در سرمایه و مدیریت، از خدمات و محصولات آن بهره‌مند می‌شوند. در مجموع، سه مکتب فکری در نظریات تعاون به چشم می‌خورد:

۱. مکتب تعاونی سوسیالیستی: این مکتب را سوسیالیست‌ها طرح کردند و در حالی که هدف غایی آنها سوسیالیزم بود، توسعه تعاونی‌ها را به صورت وسیله‌ای برای انتقال از سرمایه‌داری به سوسیالیسم مطرح می‌کردند.

۲. مکتب تعاونی مشترک‌المنافع: این مکتب یک نظام تعاونی را در زمینه مصرف که تمام اقتصاد را در برگیرد و جانشین نظام سرمایه‌داری شود، مطرح می‌کردند. این مکتب را افرادی چون شارل ژید در فرانسه و تی دبلیو. مرسر در انگلستان رهبری و هدایت می‌کردند. این مکتب به نام «مکتب نیم» که نام یکی از شهرهای جنوبی فرانسه و زادگاه شارل ژید است نامیده شده است.

۳. مکتب ضابطه رقابتی: این مکتب را افرادی چون ژرژ فوکو و لاکر مطرح کردند. آنها معتقد بودند که تعاونی‌ها فقط وسیله‌ای برای جلوگیری از مفاسد نظام سرمایه‌داری تلقی می‌شوند. آنها می‌گویند: موانع بسیاری از جمله دولت نمی‌گذارند تعاونی‌های مصرف، جایگزین کامل سرمایه‌داری شوند. او همچنین اضافه می‌کند که نهضت تعاون اصل شایستگی

دریافت پاداش را برای سرمایه قبول دارد؛ ولی انگیزه سودجویی که نماینده سود بی حد برای سرمایه است را رد می کند (کاسلمان، ۱۳۴۸، ص ۱۲-۱۷).

در مدل تعاونی پیشنهادشده همه اعضا بدون توجه به میزان سهم هر یک، یک رأی داشتند؛ بنابراین یک برابری دموکراتیک را پوشش می داد؛ ولی از نظر میزان برخورداری از منافع ناشی از کار به میزان همکاری با سیستم تعاونی وابسته بود؛ مثلاً تعاونی های مصرف میزان سود را بسته به میزان خرید بین اعضا تقسیم می کردند یا سایر تعاونی های تولیدی عملاً بسته به میزان تأثیر در تولید، محصول نهایی را تقسیم می کردند؛ با این تفاوت که یک حداقل ممکن را برای هر عضو در نظر می گرفتند (سبحانی و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۰۹).

از دیدگاه قانونگذار، اهمیت تعاون در اقتصاد جمهوری اسلامی از این جهت بوده که عامل و ابزاری برای رسیدن به رشد پایدار، همراه با حفظ کرامت و منزلت انسانی افراد و همچنین تحقق عدالت اقتصادی تلقی شده است. یکی از ابزارهای بسیار مهم گسترش تعاونی ها در جامعه، کار فرهنگی است؛ یعنی ابتدا باید بینش و تفکر مردم را درباره این موضوع آماده کرد تا به آسانی مورد پذیرش قرار گیرد. امروز نیز از اهم امور این است که دولت و همه نهادهای مسئول نظام و همه آحاد مردم که اهمیت مسئله تعاون را درک می کنند، با ایجاد و گسترش این روحیه، سرمایه اجتماعی مورد نیاز در این زمینه را پدید آورند و این امری دست یافتنی است (حنیفر و حسینی فرد، ۱۳۹۲، ص ۷۹).

تکافل در اصطلاح در حوزه پوشش ریسک به معنی الگویی جمعی از توافق جمعی میان گروهی از افراد شرکت کنندگان در برابر زیان و یا خسارتی است که ممکن است به هر یک از افراد وارد شود. اعضای گروه توافق می کنند جبران خسارتی را که ممکن است از طریق بلایای طبیعی و یا ... به هر یک از آنها وارد شود بر عهده بگیرند و ضمانت کنند (احمدبن فارس، ۱۴۰۴ق، ص ۱۸۸).

کفالت همگانی به این معناست که افراد اجتماع نسبت به یکدیگر مسئولیت متقابلی دارند که در قبال آن باید پاسخگو باشند. به موجب این اصل مسلمانان جهان کفالت یکدیگر را بر عهده داشته و اسلام در حدود امکانات آن را فریضه ای مثل سایر فرایض و لازم الاجرا دانسته است. این امر در حقیقت حاکی از وظیفه دولت، در ملزم نمودن به رعایت تکالیف قانونی

است. دولت در سازمان جامعه اسلامی، ضامن اجرای احکام امریه معروف و نهی از منکر بوده و نیز مسئول صحت اجرای مقررات است (نزیه حماد، ۱۴۲۹ق، ص ۱۴۸).

وظیفه دولت در تأمین سطح زندگی مناسب برای افراد صرفاً مستند و محدود به اصل اول عدالت محوری نیست؛ زیرا همچنان که پیش تر نیز اشاره شد، اصل دیگری هم به عنوان سهم بودن جامعه در اموال و درآمدهای دولتی ناشی از ضمان اعاله شناخته شده است که به موجب این حق، دولت مستقیماً و رأساً وظیفه دارد سطح زندگی مناسبی برای کسانی که عرفاً به این حد از رفاه مادی نرسیده‌اند، فراهم کند (کاظمی نجف‌آبادی و حسینی، ۱۴۰۳، ص ۴۵).

از سویی در یک جامعه اسلامی که مبتنی بر اخلاق و همکاری و تعامل و روحیه حق طلبی و عدالت خواهی نسبت به هم‌نوع است در صورت بروز مشکل به ویژه در حوزه اقتصادی هم مردم و هم دولت اسلامی بر خود وظیفه می‌دانند که خسارت وارده را بر افراد جبران و تأمین کنند؛ از این رو در تکافل صندوق‌هایی تعبیه می‌شود تا همه اعضا در آن مشارکت داشته باشند و در صورت بروز خسارت از محل این صندوق تأمین شود. از سویی عقل و مبانی دینی در یک جامعه اسلامی حکم می‌کند که در صورت بروز حادثه و یا حتی یک قدم قبل از آن در حوزه پیشگیری نیازمند تدابیر و اقدامات خاصی در این زمینه هستیم. یکی از راه‌حل‌های مهم جبران در این حوزه وجود بیمه‌ای متعارف که شیعه بر آن اتفاق نظر دارد است و از سویی بیمه تکافل برای اهل تسنن که بیمه متعارف را به دلیل جنبه غری و ربا حرام می‌دانند، الزام می‌گردد. حکومت و دولت با مشارکت با هم مردم را تشویق می‌کنند تا بنا بر صلاح‌دید و نیاز یکی از انواع بیمه‌ها (متعارف یا تکافل) را انتخاب کنند و متناسب با آن نیاز خویش را در صورت بروز حوادث تأمین کنند. اهمیت اصل کفالت در حدی است که آیت‌الله صدر وظیفه و مسئولیت مشترک همه افراد جامعه اسلامی نسبت به تأمین نیازهای ضروری همدیگر می‌داند؛ همچنین ایشان دولت را موظف می‌داند در صورت نیاز و وجود مشکلات معیشتی و ... برای برخی از افراد جامعه، با کمک مردم به اقامه تکافل اجتماعی در جامعه همت گمارند. مسئولیت دولت در تأمین اجتماعی در کنار مسئولیت متقابل همگانی امت اسلامی محدود به مسلمانان نیست؛ لذا افرادی که در قلمرو محدوده جامعه اسلامی زندگی می‌کنند و دچار بیماری و از کارافتادگی می‌شوند، هزینه‌شان از بیت‌المال تأمین می‌شود (الصدر، ۱۴۱۷ق، ص ۶۶۲).

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نظر هدف در دسته پژوهش‌های توسعه‌ای - کاربردی است که با استفاده از راهبرد پژوهش‌های کیفی و پارادایم تفسیری و از طریق رویکرد استقرائی، مفاهیم اصلی را بررسی کرده است. البته دلیل به‌کارگیری این روش، ضعف در پیشینه نظری و تجربی تحقیق و عدم اجماع محققان است. به منظور پاسخ به سؤالات تحقیق از روش نظریه داده بنیاد استفاده شده است.

۱۷۸

گراندد تئوری (داده بنیاد) (Granded Theory)

روش نظریه داده بنیاد به عنوان روش تحقیق این مطالعه در نظر گرفته شده است. این نظریه، روشی مدرن را برای مطالعه ارائه می‌دهد که بر مبنای آن، فرضیه‌ای از پیش آماده، آزمون نمی‌شود؛ بلکه فرایند تحقیق از یک سؤال آغاز شده و به دنبال کشف فرضیه‌ای کارآمد است. بر اساس ماهیت پژوهش‌های مبتنی بر نظریه داده بنیاد، سؤال کلی نقطه آغاز تحقیق است. در این پژوهش با توجه به ملاک‌های تعیین اعتبار پژوهش‌های کیفی تلاش شد اعتبار یافته‌های کیفی از طریق مصاحبه با افراد متخصص تکافل، اساتید دانشگاه، اسناد مکتوب، کلیپ‌های صوتی و تصویری پژوهشکده بیمه، سمینارها و سخنرانی‌های علمی حوزه تکافل توسط پژوهشکده صورت گیرد.

جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

جامعه آماری پژوهش، خبرگانی هستند که به لحاظ علمی و اجرایی مرتبط با بحث تکافل کار می‌کنند. نمونه مورد نظر در این بخش از پژوهش به شیوه نمونه‌گیری گلوله‌برفی (Snowball sampling) انتخاب شد. این یک تکنیک نمونه‌گیری است که در آن افراد موجود برای استخدام نمونه‌های مورد نیاز برای یک مطالعه تحقیقاتی ارجاع می‌دهند. (کرسول، ۱۴۰۰، ص ۱۵۲).

با توجه به اینکه در نظریه داده بنیاد، داده‌ها از طریق مصاحبه گردآوری می‌شوند، به منظور دستیابی به اطلاعات عمیق‌تر، مصاحبه‌شوندگان به دو طیف خبرگان علمی و خبرگان اجرایی طبقه‌بندی شدند. بدین منظور افراد مرتبط با بحث تکافل و همچنین اساتید (مدیریت، اقتصاد و بیمه) که کار پژوهشی در حوزه تکافل داشتند و جزو کارگروه تکافل

پژوهشکده هستند به عنوان خبرگان علمی و هم به عنوان افراد مطلع و آگاه در جامعه مورد مصاحبه در نظر گرفته شد. بدین صورت که انطباق معیارهای فوق با خبرگان از طریق تشخیص استادان مسلط در حوزه نظری موضوع و همچنین در مواردی به تشخیص پژوهشگر صورت گرفته است.

حجم نمونه نیز بر اساس اشباع نظری تعیین شد. بدین منظور در مجموع ۱۳ مصاحبه انجام شد که ۱۱ نفر از آن مرد و ۲ نفر زن بودند. برای هر مصاحبه ۳۰ دقیقه زمان در نظر گرفته شد. مصاحبه با مدیران ارشد بیمه‌ای، بیمه مرکزی، پژوهشکده بیمه، اعضای هیئت علمی دانشگاه و اعضای کارگروه تکافل که در حوزه موضوع تسلط کافی داشتند، انجام شد.

۱۷۹

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / ویژگی‌ها، عوامل و موانع مؤثر بر پذیرش تکافل ...

تجزیه و تحلیل داده‌ها

پس از مکتوب نمودن مصاحبه‌ها، داده‌های جمع‌آوری شده از طریق کدگذاری واکاوی و طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی طبقه‌بندی شدند.

روایی و پایایی پژوهش

در این پژوهش برای معیار مقبولیت برای ارتقای دقت علمی، روایی و پایایی، موارد مورد تأیید عبارت‌اند از: حساسیت پژوهشگر، انسجام روش‌شناسی، متناسب نمودن نمونه، تکرار شدن یک یافته و استفاده از بازخورد مطلعین.

جدول ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

سمت	تحصیلات	سابقه فعالیت
مشاور مدیرعامل، مدیر پروژه تکافل و جان دانا بیمه دانا	کارشناسی	۲۵ سال
کارشناس پروژه تکافل بیمه دانا	دکترای آمار	۲ سال
عضو هیئت علمی پژوهشکده بیمه، مدیر گروه مطالعات اسلامی بیمه، عضو کارگروه تکافل پژوهشکده، نماینده وزارت بازرگانی در کمیسیون تخصصی شورای عالی بیمه	دکترای اقتصاد مالی و توسعه دانشگاه تربیت مدرس	۱۱ سال
عضو هیئت علمی دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه شهید بهشتی، عضو کارگروه تکافل پژوهشکده	دکترای بیمه	۶ سال

عضو هیئت علمی دانشگاه، عضو کارگروه تکافل پژوهشکده، وکیل دادگستری	دکترای حقوق	۲ سال
عضو کارگروه تکافل پژوهشکده	دکترای فقه و حقوق خصوصی	۴ سال
مشاور و رئیس کل بیمه مرکزی	دکترای مدیریت	۲۹ سال
قائم مقام بیمه مرکزی	دکترا	۱۴ سال
عضو کارگروه تکافل پژوهشکده	دکترای علوم اقتصادی	۱۵ سال
عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق علیه السلام ، عضو کارگروه تکافل پژوهشکده	دکترا	۱۲ سال
مدیر گروه پژوهشی بیمه‌های اشخاص، عضو هیئت علمی پژوهشکده و عضو کارگروه تکافل	دکترای آمار	۵ سال
بیمه مرکزی، عضو کارگروه تکافل پژوهشکده	دکترای اقتصاد	۱۴ سال
هیئت عامل بیمه مرکزی، عضو هیئت علمی دانشگاه علم و صنعت ایران	دکترا	۶ سال

یافته‌های تحقیق

اهم یافته‌های استخراج شده از مصاحبه‌ها در قالب پیوست در این قسمت گنجانده شده است.

جدول شماره ۲: کدهای باز، محوری و گزینشی استخراج شده از داده‌های کیفی (ویژگی و مزیت‌ها)

مضمین	مقوله‌ها	مفاهیم	ردیف
ویژگی مذهبی و اعتقادی	اعتقادات شرعی تقسیم ریسک مشارکت تسهیم سود و زیان موجودی صندوق فتوا و نظارت انواع عقود	اعتقاد شرعی بیمه‌گذار	۱
		عدم وجود غرر، ربا و میسر	۲
		تقسیم مخاطرات مبتنی بر وحی الهی، قرآن و سنت	۳
		تجلی پیدا کردن روح تعاون، برابری، برادری، همکاری	۴
		نقش مشارکت‌کنندگی	۵
		سود و زیان برای همه	۶
		تسهیم سود و خسارت	۷
		تقسیم موجودی صندوق (مازاد)	۸
		ضمانت مشترک اعضای گروه در برابر همدیگر	۹
		حق مشارکت	۱۰
		پرداخت خسارت از جیب مشارکت‌کنندگان	۱۱
		نظارت و فتاوی شرعی عالمان و کمیته‌های فقهی	۱۲

		اصول و نظارت سرمایه‌گذاری مطابق با شرع	۱۳
		مبتنی بر عقود سازگار با شریعت	۱۴
		هبه و تبرعی بودن آن	۱۵
		اشتراک سود و زیان در برابر حوادث احتمالی	۱۶
		وجود صندوق‌ها در داخل خود شرکت‌های بیمه به صورت مجزا	۱۷
		صندوق هبه و تبرع	۱۸
		تشکیل صندوق توسط شرکت‌های فعلی	۱۹
		تقسیم مازاد صندوق	۲۰
		برگشت مازاد به صندوق	۲۱
		نحوه دقیق محاسبه و پرداخت	۲۲
		عدم خرید و فروش در صندوق	۲۳
		امکان دریافت وام قرض‌الحسنه	۲۴
		تحویل باقی‌مانده به مشارکت‌کنندگان	۲۵
		مدیریت بر اساس اپراتور	۲۶
		سود مربوط به سهامداران	۲۷
		ماهیت ریسک و مدت پوشش	۲۸
		دارابودن ریسک مشترک	۲۹
		پرداخت مازاد به همه افراد چه خسارت دریافت کردند و چه نکردند	۳۰
		احتمال وقوع کم بحران‌های مالی	۳۱
		سرمایه‌گذاری وجوه	۳۲
		دارابودن ید امانی و نمایندگی از طرف مشارکت‌کنندگان	۳۳
		شفافیت و افشا	۳۴
		تأمین تعهدات آتی	۳۵
		امکان انجام کار خیر	۳۶
		کمک به افراد کم‌درآمد	۳۷
		ایجاد مصارف برای امور خیریه و وقف	۳۸
		برطرف‌شدن نیاز بازار بین‌المللی و کشورهای همسایه	۳۹
	امور عام‌المنفعه و خیریه		
	ویژگی خیرخواهانه		
	بازار بین‌المللی		
	ویژگی اقتصادی		
	ویژگی مبتنی بر صندوق تکافل		
	سندوق تقسیم مازاد وام قرض‌الحسنه ریسک مازاد برای همه بحران‌های کم سرمایه‌گذاری شفافیت تعهدات		

	سود و پرتفوی بیشتر	سودآوری بیشتر	۴۰
	پوشش ریسک	عدم هدررفت سرمایه	۴۱
	ارزش افزوده	خرده‌فروشی برای ایجاد صندوق پایه	۴۲
	تصاحب بازار	پوشش ریسک‌های متنوع	۴۳
	جریان مولد بخش	سوددهی بالا	۴۴
	ضمانت‌پذیر بودن	الزام‌ها و منافع	۴۵
	رفاه اجتماعی	افزایش پرتفوی	۴۶
	تقارن اطلاعات	ارزش افزوده بیشتر	۴۷
		کاهش هزینه سربار	۴۸
		تسخیر بازار بیمه‌ای	۴۹
		ارزش باخرید	۵۰
		پوشش هزینه‌های توافق شده	۵۱
		امکان گسترش سرمایه‌گذاری	۵۲
		جریان‌بخش حرکت مولد اقتصادی	۵۳
		جذب بازار اهل سنت	۵۴
		مناسب برای کسانی که بیمه رایج را می‌خرند و هم نمی‌خرند	۵۵
		بزرگ‌تر شدن سهم درآمد صنعت بیمه از کل ارزش افزوده	۵۶
		ایجاد و جذب پرتفوی مبتنی بر اشتراک‌گذاری ریسک	۵۷
		وجود ضمانت در اجرای درست	۵۸
		مبتنی بر اصول اکچوئری، ریسک و سرمایه‌گذاری	۵۹
		حمایت و تأمین رفاه اجتماعی تکافل‌شونده و خانواده‌اش	۶۰
		کاهش بحران مالی به دلیل تبعیت از بخش حقیقی اقتصاد	۶۱
	کمتر بودن هزینه عاملیت و پدیده مضر ناشی از عدم تقارن اطلاعات	۶۲	
نو و ابتکاری بودن	بکر بودن و پاسخگوی نیاز روز	نوآوری	۶۳
		جوابگو بودن نسبت به نیاز روز	۶۴

	پیشرو بودن در جذب بازار	محصول جدید و نو	۶۵
		پیشرو بودن	۶۶
الگوی تکافل	انواع الگوها تعاون و همکاری	داشتن الگوهای متنوع نظیر مضاربه، وکالت و مختلط	۶۷
		مشارکت بر اساس اصول تعاون	۶۸
عدم معایب بیمه‌های متعارف	معایب	عدم معایب بیمه متعارف	۶۹
		ازبین رفتن معایب بیمه متعارف	۷۰
کاهش انواع هزینه‌ها	ریسک کمتر	کاهش ریسک	۷۱
		وجود اثرات تخریبی کمتر	۷۲
عدالت‌محور بودن	عدالت اقتصادی و اجتماعی	نزدیک‌بودن به عدالت اقتصادی	۷۳
		نزدیک‌بودن به عدالت اجتماعی	۷۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول شماره ۳: کدهای باز، محوری و گزینشی استخراج شده از داده‌های کیفی (عوامل مؤثر)

ردیف	مفاهیم	مقوله‌ها	مضامین
۱	نزدیک‌بودن اخلاق اسلامی به فقه اسلامی	مبتنی بر اخلاق اسلامی عدم شبهات مطابقت با اصول شرعی اعتقادات افراد	عوامل اعتقادی - اسلامی
۲	نداشتن غرر، ربا و قمار		
۳	مطابقت با اصول فقه اسلامی		
۴	بستر قراردادهای شرعی		
۵	اعتقادات شرعی بیمه‌گذار		
۶	سرمایه‌گذاری جذاب برای شیعه و اهل تسنن	سرمایه‌گذاری ایمن و جذاب توزیع منافع بر اساس سود و زیان منابع متنوع برای سرمایه‌گذاری بسترسازی همکاری متقابل شرکت‌ها	عوامل اقتصادی
۷	چگونگی توزیع منافع		
۸	شریک‌بودن در سود و زیان		
۹	جذابیت سوددهی		
۱۰	هزینه پایین‌تر		
۱۱	اولویت کمتر به سود		
۱۲	نرخ رشد بالا		
۱۳	درآمدهای بالا		
۱۴	قیمت		

		منابع سرمایه‌گذاری جدید	۱۵
		بسترسازی اجتماعی و اقتصادی	۱۶
		همکاری متقابل شرکت‌ها	۱۷
		انگیزه‌های شرکت بیمه	۱۸
عوامل سیاسی، اداری و قوانین	بوروکراسی کم سیاست‌های تعبیه‌شده اصلاح آیین‌نامه‌ها	کمترین بوروکراسی مالی و اداری	۱۹
		سیاست‌های ناظر بودن بیمه مرکزی و دست‌اندرکاران وابسته	۲۰
		اصلاح آیین‌نامه‌ها و بومی‌سازی آنها	۲۱
عوامل فنی	نرخ فنی مدیریت ریسک نظارت ضریب نفوذ بالا بازاریابی	نرخ‌های فنی منصفانه و متعادل	۲۲
		مدیریت ریسک دقیق	۲۳
		نظارت بالا	۲۴
		ضریب نفوذ بالای بیمه	۲۵
		شیوه بازدهی با توجه به وضعیت سرمایه - گذاری و سود عملیاتی بیمه‌گران	۲۶
		بازاریابی	۲۷
ویژگی‌های منحصر به فرد تکافل	اساس‌نامه مشارکت تسهیم بین اعضا استقبال کشورها گسترده‌گی خدمت اجرای دقیق وام امکان سرمایه‌گذاری انواع مدل‌ها ارکان و تشکیلات دقیق تکافل حسابداری مشخص بودن عملیات و روند اجرایی بحث ضمانت‌ها	اساس‌نامه دقیق و اصول شرکت تکافل	۲۸
		نقش مشارکت‌کنندگی	۲۹
		کم‌ریسک بودن آن	۳۰
		سهم‌بری همه اعضا	۳۱
		استقبال کشورهای همسایه	۳۲
		گسترده‌گی دامنه خدمت‌رسانی	۳۳
		اجرای درست و اصولی	۳۴
		امکان وام قرض‌الحسنه برای جبران کسری صندوق	۳۵
		سرمایه‌گذاری وجوه حاصل از آن در بازارهای مالی	۳۶
		تقسیم سرمایه بین مشارکت‌کنندگان	۳۷
		نحوه ارتباط و سازمان‌دهی مبتنی بر مدل - های تکافل	۳۸
		نقش متکافلین، صندوق تکافل و شرکت تکافل	۳۹

	کاهش انتخاب‌های نامساعد و کزگزینی کاهش تقلب	وجود ارکان تکافل دقیق	۴۰
		حسابداری صندوق	۴۱
		افشای عملیات	۴۲
		آگاهی از بحث تکافل و روند اجرایی آن	۴۳
		وجود ضمانت	۴۴
		کاهش انتخاب نامساعد	۴۵
		کاهش کزگزینی	۴۶
		کاهش تقلب بیمه‌ای	۴۷
عوامل اخلاقی	امانتداری و صداقت حسن نیت و عملکرد درست	شفافیت بیشتر	۴۸
		امانتداری	۴۹
		صداقت	۵۰
		رفتار و عملکرد درست	۵۱
		غایت‌اعلای حسن نیت	۵۲
نوع کیفیت محصول	کیفیت خدمت تنوع خدمات	چگونگی معرفی محصول	۵۳
		کیفیت خدمت‌رسانی	۵۴
		کیفیت و تنوع خدمات	۵۵
آگاهی و تبلیغات	اطلاعات گسترده‌تر نحوه اطلاع‌رسانی	توجیه‌شدن	۵۶
		دراختیارگذاشتن اطلاعات بیشتر	۵۷
		نوع اطلاع‌رسانی	۵۸
		تبلیغات مؤثر	۵۹

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول شماره ۴: کدهای باز، محوری و گزینشی استخراج‌شده از داده‌های کیفی (موانع پیش رو)

ردیف	مفاهیم	مقوله‌ها	مضامین	
۱	آیین‌نامه‌های بالادستی	آیین‌نامه‌ها و قوانین	قوانین و مقررات	
				عدم تدوین قوانین و مقررات
۳	تحلیل هزینه و فایده	هزینه‌ها و عدم امکانات	هزینه	
				هزینه بالاتر تکافل
				نبود امکانات مادی و دارایی‌های لازم

عدم فرهنگ‌پذیری	فرهنگ جامعه	نوع نگاه فرهنگ جامعه نسبت به پذیرش	۶
		عدم فرهنگ‌پذیری افراد	۷
کمبود تجربه و اطلاعات	دانش کم تجربه کم و عدم تفاوت	دانش بیمه‌ای کم	۸
		سواد اطلاعاتی کم	۹
		تجربه کم در حوزه تکافل	۱۰
		عدم تفاوت قائل شدن مردم بین تکافل با بیمه متعارف	۱۱
عدم زیرساخت‌های اجرایی، نظارتی و فناوری اطلاعات	عدم زیرساخت عدم نظام هوشمندی کم‌رنگ نشان‌دادن توسط رسانه‌ها عدم پایگاه برخط و صحیح داده‌ها	عدم زیرساخت‌های اجرایی	۱۲
		عدم نظام هوشمند نظارتی	۱۳
		نقش رسانه‌ها در کم‌رنگ جلوه‌دادن	۱۴
		عدم پایگاه برخط و صحیح داده‌های مربوط به ریسک	۱۵
عدم اعتماد	نبود اعتماد خارج کردن پول	عدم اعتماد کافی	۱۶
		نگاه خارج کردن پول از دست مردم	۱۷
عدم آشنایی و درک درست	عدم پذیرش عدم درک درست ریسک عدم تعریف درست عدم مشاوره عدم ارزیابی عدم آشنایی	عدم پذیرش طرح	۱۸
		عدم درست ارزیابی ریسک	۱۹
		عدم درست تعریف پوشش‌ها	۲۰
		عدم مشاوره کافی	۲۱
		عدم ارزیابی خسارت	۲۲
		عدم آشنایی بیمه‌گزاران با طرح	۲۳
عدم اقبال عمومی	عدم برآورده شدن انتظارات عدم علاقه و تمایل عدم اقبال عمومی	عدم برآورده شدن انتظارات مشتری	۲۴
		عدم علاقه و تمایل برای خرید	۲۵
		عدم اقبال بیمه‌گزاران	۲۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بیمه به عنوان یکی از مهم‌ترین و اثربخش‌ترین بخش‌های اقتصاد کشور شمرده می‌شود. امروزه بیمه‌های تکافل، توسعه و رشد قابل توجهی نسبت به بیمه‌های مرسوم در اکثر

کشورهای اسلامی داشته است. از مهم‌ترین ویژگی‌های این بیمه عبارت است از سرمایه‌ مشترک، مسئولیت مشترک و سود مشترک که میزان رقابت‌پذیری بیمه تکافل را در مقابل بیمه‌های مرسوم افزایش می‌دهد. نظام بیمه تکافلی به منظور ایجاد تنوع در نهادهای مالی و جلب نظر مسلمانان توانسته به عنوان یکی از الگوهای پرکاربرد در پوشش ریسک و بیمه مورد توجه فعالان بازارهای مالی به خصوص بازار بیمه‌ای در کشورهای مختلف جهان قرار بگیرد. نکته برجسته و درخور اهمیت تکافل، تطابق آن با هر دو دیدگاه فقهی امامیه (شیعه) و عامه (سنی) است.

۱۸۷

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / ویژگی‌ها، عوامل و موانع مؤثر بر پذیرش تکافل ...

هدف این تحقیق، شناسایی ویژگی‌ها و مزیت‌ها، عوامل مؤثر و موانع پیش رو برای پذیرش تکافل در صنعت بیمه است.

در این مقاله از روش مصاحبه با خبرگان بیمه‌ای، مطلعین در حوزه تکافل و اساتید دانشگاه‌ها و به روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی برای دستیابی به اطلاعات و استخراج داده‌ها استفاده شده است. بدین منظور در مجموع ۱۳ مصاحبه انجام شد که ۱۱ نفر از آن مرد و ۲ نفر زن بودند. برای هر مصاحبه ۳۰ دقیقه زمان در نظر گرفته شد.

پس از مکتوب‌نمودن مصاحبه‌ها، داده‌های جمع‌آوری‌شده از طریق کدگذاری مورد واکاوی قرار گرفتند و طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی طبقه‌بندی شدند. نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر به شرح زیر می‌باشد:

بخش اول یافته‌ها مربوط به استخراج مفاهیم اولیه از مصاحبه می‌باشد که در حوزه ویژگی‌ها و مزیت تکافل، ۷۵ کد معنایی، در بحث مربوط به عوامل مؤثر بر پذیرش تکافل، ۵۹ کد معنایی و حوزه مربوط به موانع پیش رو برای اجرایی‌شدن، ۲۶ کد معنایی استخراج شده است.

بخش دوم یافته‌ها مربوط به مضامین نهایی به‌دست‌آمده از بررسی مفاهیم و طبقه‌بندی کردن آنهاست که در نهایت در سه دسته متناسب با سؤالات تحقیق گنجانده شده‌اند که در زیر به این موارد اشاره می‌شود: دسته اول مضامین مربوط به ویژگی‌ها و مزیت‌ها (سؤال اول تحقیق). دسته دوم مربوط به عوامل مؤثر بر پذیرش تکافل (سؤال دوم تحقیق) و دسته سوم مربوط به موانع پیش رو برای اجرایی‌شدن (سؤال سوم تحقیق).

مضامین نهایی استخراج‌شده مربوط به ویژگی‌ها و مزیت‌های تکافل نسبت به بیمه‌های متعارف در ۹ مضمون اصلی قابل دسته‌بندی است: مضامینی نظیر ویژگی مذهبی و اعتقادی،

ویژگی اقتصادی، ویژگی مبتنی بر صندوق، ویژگی خیرخواهانه، نو و ابتکاری بودن، مبتنی بر الگوی تکافل، عدم معایب بیمه‌های متعارف، کاهش انواع هزینه‌ها، عدالت‌محور بودن. بر اساس مضامین نهایی استخراج‌شده در حوزه مربوط به عوامل مؤثر در پذیرش تکافل در نهایت ۹ مضمون اصلی استخراج شد: عوامل اعتقادی و اسلامی، عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی - اداری، عوامل فنی، عوامل اخلاقی، قوانین و مقررات، ویژگی‌های منحصربه‌فرد تکافل، آگاهی و تبلیغات، نوع کیفیت محصول.

در حوزه مربوط به موانع پیش رو برای پذیرش آن در مجموع ۸ مضمون اصلی استخراج شد: قوانین و مقررات، هزینه، عدم فرهنگ‌پذیری، کمبود تجربه و اطلاعات، عدم زیرساخت‌های اجرایی، نظارتی و فناوری اطلاعات، عدم اعتماد، عدم آشنایی و درک درست، عدم اقبال عمومی. برخی از مفاهیم استخراج‌شده در این تحقیق نظیر تعاون، فرهنگ، قوانین و مقررات، مزاد، شفافیت، آگاهی، مذهب و هزینه با تحقیقات افرادی نظیر (محمدی مهر، ۱۳۸۵/ عباسچیان، ۱۳۹۸/ حاج علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۹/ حمزه و قنبرزاده، ۱۴۰۲/ جعفر، ۲۰۰۶/ کمیل و مت نور، ۲۰۱۴/ شبیق و حسن، ۲۰۱۶) همسو می‌باشد.

جنبه نوآورانه این تحقیق، در سه قسمت قابل تشریح است: اول در حوزه مربوط به ویژگی‌ها و مزیت‌ها، تعداد مقوله‌های به‌دست‌آمده و نوع دسته‌بندی جدیدی که مطرح شد در نوع خودش منحصربه‌فرد است؛ دوم عوامل مؤثر بر پذیرش دسته‌بندی نویی را در قالبی متفاوت و جدید مطرح کرده است و سوم مخصوصاً حوزه مربوط به موانع پیش رو که تا به امروز کار تحقیقی در این بخش صورت نگرفته است و در نوع خودش درخور توجه است که برای اولین بار با رویکرد کیفی و مصاحبه با متخصصان امر انجام شده است که می‌تواند گام بلندی در راستای تحقق بیشتر این پدیده باشد. از سویی در حوزه تکافل و بهره‌مندی از ابزارهای مالی تعبیه‌شده می‌توان قدمی مثبت در جهت برنامه‌ریزی، اجرا و اثربخشی تکافل در شرکت‌های بیمه برداشت.

منابع و مأخذ

۱. ابن فارس، ابوالحسین بن فارس بن زکریا (۱۴۰۴ق). معجم مقانیس اللغة. تصحیح عبدالسلام محمد هارون. ج ۱، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۲. الهی، محمد (۱۳۹۹). تحلیل حقوقی و فقهی عقود وقف و وکالت از نظام تکافل در مالزی و ایران. فصلنامه پژوهش‌های حقوقی میان‌رشته‌ای، ۱(۳)، ۱۶-۳۱.
۳. آرام، محمدرضا، سیدامامی، کاووس (۱۳۹۵). سیاست‌های فقرزدایی با محوریت تکافل اجتماعی. دوفصلنامه علمی پژوهشی دانش سیاسی، ۱۲(۲)، ۱۶۳-۲۱۱.
۴. آرام، محمدرضا، قانع، احمدعلی (۱۴۰۰). شاخصه‌های اخلاق اجتماعی در رسانه با تمرکز بر نظریه تکافل اجتماعی. دوفصلنامه پژوهش‌نامه میان‌رشته‌ای فقهی، ۱(۱۹)، ۸۷-۱۰۸.
۵. آقامهدوی، اصغر، اسمعیلی گیوی، حمیدرضا و کاوند، مجتبی (۱۳۸۸). بررسی الگوهای بیمه اسلامی (تکافل) مبتنی بر مضاربه از نظر سازوکارهای عملیاتی و فقهی (فقه امامیه). دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، ۶(۱۲)، ۱۲۱-۱۴۸.
۶. امجدی، کاظم، رجایی، یدالله، دالمن پور، محمد و رحیم‌زاده، اشکان (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی بهره‌وری صنعت بیمه تکافل در مقابل بیمه متعارف بر اساس روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی. مدیریت بهره‌وری، ۱۵(۴)، ۲۶۱-۲۷۹.
۷. پریزاد، رضا، شکوری، زهرا (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری نظام بیمه تکافل در صنعت بیمه ایران و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران. مجله بین‌المللی پژوهش ملل، ۷(۷۳)، ۴۵-۷۹.
۸. پوراسماعیلی، علیرضا، برزوئی، عباس (۱۳۹۸). نقد و بررسی تکافل بر مبنای قرارداد ودیعه. پژوهشنامه بیمه، ۱(۱۳۳)، ۱۰۵-۱۳۲.
۹. پیغامی، عادل (۱۳۸۸). مباحثی در مرزهای دانش اقتصاد اسلامی. ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۱۰. توحیدی‌نیا، ابوالقاسم (۱۳۸۶). تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران، فصلنامه صنعت بیمه، ۴(۹۱)، ۸۸-۱۱۹.
۱۱. جلیلی، عباس، عبدالملکی، حجت‌الله و معظمی، حسن (۱۳۹۶). بررسی موانع حقوقی بازتوزیع مازاد بیمه تکافل. پژوهشنامه بیمه، ۳۲(۶)، ۱۰۷-۱۲۶.

۱۲. چهره‌گشا، ابوالقاسم، بیات، روح‌الله (۱۳۹۳). بررسی مقایسه‌ای بیمه‌های تکافلی از نوع مضاربه‌ای و تعاونی بر اساس مباحث حقوقی و کارایی در ایران. *کنفرانس بین‌المللی علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی*، ۱۸ مهرماه.
۱۳. حاجی علی‌اکبری، فیروزه، زبان‌دان، الهام و جعفرلی، فریماه (۱۳۹۹). بررسی عوامل مؤثر در پیاده‌سازی بیمه اسلامی (تکافل) در سطح بیمه میهن. *پژوهشنامه بیمه*، ۳۵(۴)، ۱۶۳-۱۹۷.
۱۴. حسینی، سیدرضا، کاظمی نجف‌آبادی، مصطفی (۱۳۹۸). تحلیل عرضه و تقاضای خدمات تکافلی در اقتصاد اسلامی. *جستارهای اقتصادی*، ۱۶(۳۱)، ۱۶۴-۱۹۴.
۱۵. حمزه، اسما، قنبرزاده، میترا (۱۴۰۲). بررسی عوامل مؤثر بر تقاضای بیمه تکافل در ایران و اولویت‌بندی آن. بیست‌ونهمین همایش ملی و دهمین همایش بین‌المللی بیمه و توسعه با موضوع توسعه دانش‌بنیان صنعت بیمه، ۱۳ آذرماه.
۱۶. خنیفر، حسین، حسینی‌فرد، سیدمجتبی (۱۳۹۲). *مدیریت تعاونی‌ها*. تهران، انتشارات توسعه سبز.
۱۷. رشیدی‌نژاد، حسین (۱۳۸۹). *بررسی و مطالعه ارائه بیمه‌های خرد با ساختار تکافل در ایران؛ مطالعه موردی روستاهای کرمان*. رساله دکتری، تهران، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۸. ساعی، سیدمحمدهادی، الهی، محمد و نظری، مریم (۱۳۹۵). تحلیل حقوقی انواع عقود تکافل در مالزی و ایران. *سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی*، ۱۰ دی‌ماه.
۱۹. سبحانی، حسن، پورصادق، ناصر، عباسی، محمد و باباخانلو، پیمان (۱۳۹۹). *اقتصاد بخش تعاونی (دکترین، اهداف و سیاست‌ها)*. فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبرد دفاع ملی، ۴(۱۴)، ۱۰۱-۱۳۴.
۲۰. سراج‌زاده، سیدمحمدجواد (۱۳۸۸). تحلیل نظری مقایسه‌ای بیمه متعارف و تکافل. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۲۱. سیدنورانی، سیدمحمدرضا، تازی، فتح‌الله، مهدوی، غدیر و رشیدی‌نژاد، حسین (۱۳۹۰). تکافل؛ سازوکاری مناسب برای ارائه بیمه‌های خرد در مناطق روستایی ایران (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان کرمان). *دوفصلنامه جستارهای اقتصادی*، ۸(۱۶)، ۷۷-۱۱۵.
۲۲. صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۱۷ق). *اقتصادنا*. قم، مرکز الابحاث والدراسات التخصصیه للشهید الصدر.

۲۳. نزیه، حماد (۱۴۲۹ق). معجم المصطلحات المالية والاقتصادية في لغة الفقهاء. الطبعة الاولى، دمشق، دار القلم.
۲۴. عباسچیان، ابوالفضل، حمیدی، غفور، رسولی، حمید و خلجی، سمیرا (۱۳۹۸). مروری بر مبانی بیمه تکافل. مجله اقتصاد، ۳(۴)، ۱۲۵-۱۵۳.
۲۵. عسگری، محمد مهدی، اسماعیلی گیوی، حمیدرضا (۱۳۸۷). تحلیل نظری ساختارهای بیمه عمر در نظام متعارف و تکافل. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۳(۵)، ۹۰-۱۱۰.
۲۶. عسگری، محمد مهدی (۱۳۹۸). تکافل از نظریه تا عمل. ج ۱، تهران، دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۲۷. عسگری، محمد مهدی، عظیم زاده آرنی، محمد (۱۳۹۳). تحلیل مقایسه‌ای بیمه اتکایی و تکافل اتکایی و ارائه پیشنهادات جهت اجرایی کردن تکافل اتکایی در جمهوری اسلامی ایران. تحقیقات مالی - اسلامی، ۳(۲)، ۹۹-۱۳۰.
۲۸. عسگری، محمد مهدی، محمدی، مهدی (۱۳۹۲). تحلیل مقایسه‌ای الگوهای تکافل و آسیب شناسی آنها از منظر ذی نفعان. تحقیقات مالی - اسلامی، ۱(۵)، ۱۵۳-۱۸۴.
۲۹. عیسیایی تفرشی، محمد، کاظمی، عباس و الهی، محمد (۱۳۹۶). الگو و ماهیت تکافل در فقه امامیه و عامه. نشریه علمی پژوهشی فقه و حقوق اسلامی، ۷۲(۱۵)، ۳-۵۱.
۳۰. کاسلمان، پاول هربرت (۱۳۴۸). نهضت تعاونی و پاره‌ای از مسائل آن. ترجمه سازمان مرکزی تعاونی کشور. تهران، انتشارات سازمان مرکزی تعاونی کشور.
۳۱. کاظمی نجف آبادی، مصطفی، حسینی، سیدرضا (۱۴۰۳). بررسی و تحلیل جایگاه تکافل اجتماعی در چارچوب مبانی اسلام. فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۲(۴۶)، ۳۷-۶۱.
۳۲. کرسول، جان دبلیو (۱۴۰۰). طرح پژوهش؛ رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی. ترجمه علیرضا کیامنش. ج ۱، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
۳۳. کیخافرزانه، محمد امین، اسماعیلی، محسن و عسگری، محمد مهدی (۱۳۹۴). تکافل خانواده در قالب الگوی وکالت در فقه امامیه، عامه و حقوق ایران. فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۱(۴۸)، ۱۲۳-۱۵۲.
۳۴. محمدی مهر، محمد حسن (۱۳۸۵). بررسی تطبیقی نظام بیمه و تأمین اجتماعی با نظام تکافلی اسلام. پایان نامه ارشد، تهران، دانشکده علوم انسانی دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۳۵. محمدی، مهدی، سعدی، حسینعلی و عسگری، محمد مهدی (۱۳۹۴). مطالعه و تحلیل تطبیقی الگوی تکافل بر اساس فقه امامیه. دوفصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات مالی اسلامی، ۱(۱)، ۶۵-۹۰.

۳۶. ناطق گلستان، احمد، غیورباغبانی، سیدمرتضی (۱۳۸۶). بررسی تحلیل مبانی نظام بیمه تکافل در اسلام، ویژگی، اهداف و الگوها. *دین و اقتصاد*، ۲(۸)، ۱۵-۴۳.
37. Abu Hassana, L. F, Wan Jusohb, W, Zarinah, H (2014). Determinant of Customer Loyalty in Malaysian Takaful Industry. *Social and Behavioral Sciences* 130, 362 – 370.
38. Akhter,W (2008). *Potential of Takaful in Pakistan, Operatinal and Transformational Praadigm*. PHD Thesis of Philosophy in Management Sciences, National University of Modern Languages, Islamabad.
39. Akhter, W., & Khan, S. U (2017). Determinants of Takāful and conventional insurance: A regional analysis. *Cogent Economics & Finance*, 5(1), 129-150.
40. Akoob, m (2009). *reinsurance and retakaful*. wiley press.
41. Alshammari, A. A., Alhabshi, S. M. B. S. J., & Saiti, B (2019). The impact of competition on cost efficiency of insurance and takaful sectors: Evidence from GCC markets based on the Stochastic Frontier Analysis. *Research in International Business and Finance*, 47, 410-427.
42. Archer, B, Baria, M, Foad, A. (2009). Takaful, Islamic insurance, concepts and legal issues. *Cogent Economics & Finance* ,6(2),100-120.
43. Billah, masum,A (2003). *Islamic Insurance; takaful*. Kuala lampur, Malaysia, Fundamentals of Takaful, IBFIM.
44. Dusuki, A.W (2011). *Islamic Financial System: Principles & Operations*. Kuala Lumpur, ISRA.
45. Ho, P. & D. Staib (2008). Insurance in the Emerging Markets: Overview and Prospects for Islamic Insurance. *Sigma Series, Swiss Reinsurance CompanyLtd*, no.5, pp.21-35.
46. Iqbal,M (2005). *General Takaful Practice Tecnical Approach to Eliminate Gharar, Maisir and Rib*. Jakarta, GEMA.
47. Jaffer, S (2007). *Islamic insurance: trends, opportunities and the future of Takaful*. London, Euromony Institutional Investor.

48. Kamil, M., & Mat Nor, N (2014). Factors influencing the choice of takaful over conventional insurance: The case of Malaysia. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 107, 68-91.
49. Karbhari, M, Ahmad, F, Fahad, G (2018). Takaful in Insurance. *Journal of Economic Behavior*, 23, 70-95.
50. Khan, H (2015). Optimal incentives for takaful (Islamic insurance) operators. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 109, 135-144.
51. Khorshid, A (2004). *Islamic Insurance a Modern Approach to Islamic bank*. London, Routledge Curzon.
52. Lewis, M.K (2003). Challenges to the takaful industry. *New Horizon*, No.132, p.10-14
53. Obaidullah, M (2005). *Islamic Financial Services*. Jeddah, King Abdulaziz University.
54. Pasha, A.T. and Hussain, M.M (2013). Takaful business models: a review, a comparison. *Business Management Dynamics*, 3(4), p.24.
55. Shabiq, A., & Hassan, Z (2016). Factors Affecting Adoption of Takaful (Islamic Insurance) in the Maldives. *International Journal of Accounting, Business and Management*, 4(1), 1-15
56. YassinNaser, Ramly Jamil (2011). *Takaful: A Study Guide*. Kuala Lumpur, IBFIM.
57. Yusof, M.F, Ismail, W.Z.W, & Abdllah, A.K.M.N (2011). *fundamentals Of Takaful*. Kuala Lumpur, IBFIM.
58. Zalkifli A.m, AbdRahman,A, Yassin, N, Ramly, J (2012). *Basic Takaful Practices Entry Level For Practitioners*. Kuala Lumpur, IBFIM.